

GEOGRAFAŠ

RIČARDUI BAUBINUI ATMINTI

Didakta

GEOGRAFAS

Ričardui Baubinui atminti

Knygos išleidimą parėmė R. Baubino artimieji, Geologijos ir geografijos institutas,
Lietuvos geografijos mokytojų asociacija

Knygos idėjos autorius *Edis Kriaučiūnas*

Redaktoriai: *Aldona Baubiniene*, Vidmantas Dangirdas, *Edis Kriaučiūnas (tyr. redaktorius)*, *Rytas Šalna*

GEOGRAFAS
Ričardui Baubinui
atminti

TURINYS

TRUMPAI APIE KNYGĄ.....	7
RIČARDAS BAUBINAS	9
MOKSLO STRAIPSNIAI GEOPOLITIKOS TEMA	12
Lietuva ir ateities pasaulio geopolitinės konstrukcijos.....	12
Baltijos regiono geopolitiniai savitumai	26
Politinė geografinė baltijos šalių padėtis ir jos perspektyva	33
PUBLICISTINIAI STRAIPSNIAI	57
Europos centras tarp europos centrų.....	57
Vilnius	63
Agropolis	64
Apie užkarpatę.....	66
RIMTAI IR NERIMTAI.....	68
Apie nacionalinius sociologinių tyrimų metodologijos ypatumus Rusijoje	68
Čiukčijoje	69
Rimtai ir nerimtai (po to, kai 2005 m. Lietuvoje nukrito rusų karinis lėktuvas SU27).....	69
Stebuklai.....	69
Maldelė apie lietuviškus vardus	71
ARTIMIEJI IR KOLEGOS APIE RIČARDĄ.....	72
Kamilė Baubinaitė KETURIOS IŠMOKTOS GYVENIMO GEOGRAFIJOS PAMOKOS.....	72
Eugenijus Gentvilas RIČARDO KODAS	74
Edis Kriauciūnas GEOGRAFAS	77
Vidmantas Daugirdas PASIKALBĖČIAU DABAR.....	81
Rytas Šalna MINTYS APIE UNIVERSALŲ GEOGRAFA RIČARDĄ BAUBINĄ.....	84
Regina Morkūnaitė ATSAKOMYBĖ BŪTI ŽMOGUMI	86
Bronius Zabilius PRISIMENANT RIČARDĄ BAUBINĄ.....	88
BUVĘ STUDENTAI APIE DĖSTYTOJĄ.....	90
VILTIES ŽVAIGŽDĖ Paulius Drabužis	94
DR. RIČARDO BAUBINO DARBŲ BIBLIOGRAFIJA	95

TRUMPAI APIE KNYGĄ

Ši knyga skirta vienam ryškiausių XX–XXI a. sandūros Lietuvos geografų – Ričardui Baubinui (1960 11 15–2009 03 16), atminti. Leidinyje spausdinami moksliniai bei publicistiniai jo tekstai; taip pat – artimųjų, kolegų, studentų atsiminimai, pateikiama darbų bibliografinė rodyklė.

Knygos pradžioje pateikiami Ričardo Baubino rašyti moksliniai tekstai geopolitikos tema. Šiuose straipsniuose analizuojama Lietuvos ir viso Baltijos regiono geopolitinė padėtis, aptariami galimi valstybių raidos scenarijai. Daugiau nei prieš dvidešimt metų rašytuose tekstuose randame tikslų ir dabartiniam laikui aktualių išvalgų bei nuorodų ateičiai. Štai šiuo metu dažnai kalbant ir vertinant Vokietijos vaidmenį Europoje ir Lietuvoje, viename iš 1996 m. skelbtų pranešimų skaitome:

„Man atrodo, kad mūsų mokslininkai per mažai kalba apie naują Vokietijos vaidmenį ne tik Europoje, bet pirmiausia Baltijos regione.“ (Lietuva ir jos kaimynai: Metinės konferencijos tekstai, Vilnius, 1996 m. lapkričio 22–23 d. Vilnius, 1997. – P. 21–29)

Paskutiniajame praėjusio amžiaus dešimtmetyje vyravus nuostatoms, kad Lietuva iš Rusijos gniaužtų išsivadavo galutinai, randame perspėjimą:

„Lietuvos nacionalinio saugumo koncepcijų projektuose priimta nuostata, jog konfrontacija tarp Rytų ir Vakarų išnyko, yra klaidinga (išskyrus ideologijos sritį).“ (Lietuva ir ateities pasaulio geopolitinės konstrukcijos, Geografija. – T. 31 (1995), p. 71–78).

Gana tiksliai nuspėti ir dabartiniai saugumo iššūkiai bei terorizmo plitimo tendencijos:

„Lietuvos istorija ir dabarties realijos, naujaisi įvykiai konfliktų žemėlapyje skatina įtikėti S. Hantingtono koncepcijos pagrįstumu (nors pati koncepcija yra, be abejo, pesimistinė). Tačiau dabartinės sąlygos leidžia daryti prielaidas, kad S. Hantingtonas pernelyg

supaprastina ir susiaurina civilizacijų susidūrimų teatrus (iki kultūrų frontų). Deja, gilūs kultūrų susidūrimai dabartiniame komunikacijų pasaulyje vyksta dispersiškai, apimdami net ir geografiškai nutolusius kraštus (marokiečiai bei turkai Vokietijoje ir Olandijoje, kurdai Norvegijoje, kinai Čekijoje ir t. t.). Todėl konfliktai nebūtinai grupuosis ties kultūrų sandūromis, t. y. absoliučiai saugių zonų jau nebebus.“ (Lietuva ir ateities pasaulio geopolitinės konstrukcijos, Geografija. – T. 31 (1995), p. 71–78).

Panašių išvalgų pateikiamuose straipsniuose rasime gana daug, tai liudija ypatingą Ričardo gebėjimą vykstančiuose procesuose išvelgti esmę ir daryti gana tikslias prognozes.

Be mokslinių tekstų šioje knygoje pateikiami publicistiniai tekstai, esė bei kolegoms rašyti rimti ir nelabai rimti laišškai bei žintutės. Tekstai „Europos centras tarp Europos centrų“, „Agropolis“, „Vilnius“ ir kiti rašyti įvairiomis progomis yra trumpi, lakoniški, tačiau, mūsų manymu, neabejotinai turi išliekamąją vertę, juose labai žaismingai aprašomi objektai ir atskleidžiama tema.

Trumpi laiškeliai parodo geografo darbo užkulius ir diskusijų su kolegomis foną. Ir, be abejo, linksmąjį Ričardą.

Tikimės, kad ši knyga sudomins mokslininkus, mokytojus, studentus ir kitus Lietuvos geografija besidominčius žmones.

RIČARDAS BAUBINAS

1960 11 15–2009 03 16

Ričardas Baubinas gimė 1960 m. lapkričio 15 d. Bikėnų kaime (Ignalinos r.) Vlado Baubino ir Bronislavos Damaškaitės-Baubinienės, šeimoje. Pagal profesiją tėvas buvo kelininkas, mama – namų šeimininkė. Ričardas taip pat turėjo trylika metų vyresnį brolių Edmundą, kuris tapo mediku.

Motina Bronislava Damaškaitė padarė didelę įtaką sūnaus Ričardo pasaulėžiūros formavimui. Apsiskaičiusi, pasaulio naujovėmis besidominti, piešianti, fotografuojanti moteris buvo sukaupusi nemažą knygų biblioteką ir rūpinosi, kad po išvykų į Latvijos miestą Daugpili namo būtų vežami žemėlapiai, atlasų rinkiniai. Prie jų ir prabėgo mažojo Ričardo vaikystė bei paauglystė.

Geografo kelią Ričardą rinktis paskatino ne tik knygos, bet ir kartu gyvenusi močiutė Rozalija Gaidosik-Baubinienė, su kuria jis turėjo glaudų ryšį. Zakopanėje, Lenkijoje, gimusi moteris jaunystėje išvyko uždarbiauti į JAV, ten susipažino ir ištėkėjo už Ričardo senelio Anupro Baubino.

Bobutė – taip Rozalija buvo vadinama anūkų – Ričardui daug pasakojo apie gyvenimą svetur, darbą fabrikuose, gyvulių skerdyklas, kelionę laivu į Ameriką ir atgal, Zakopanę. Jau lankydamas mokyklą, jis bibliotekoje užsisakydavo knygas, kuriose buvo aprašomos vietos iš močiutės pasakojimų.

Amerikoje gimė Ričardo tėvas bei dvi jo tetos. Užsidirbusi pinigų senelio šeima grįžo į Lietuvą, 1923 m. Bikėnų kaime pasistatė namą, kuriame 1960 m. ir gimė Ričardas. Po karo dvi jo tetos, kaip JAV pilietės, grįžo į Ameriką. Ričardo tėvas pasitraukti nenorėjo ir liko Lietuvoje.

1978 m. R. Baubinas baigė Dūkšto vidurinę mokyklą. Tais pačiais metais įstojo į Vilniaus valstybinio universiteto Gamtos mokslų fakultetą, kur 1983 m. apgynė diplominį darbą „Vandens apykaita Klaipėdos sąsiauryje audrų metu“ (vadovas doc. Eduardas Červinskas) ir įgijo geografo ir geografijos dėstytojo specialybę. Nuo 1983 m. R. Baubinas dirbo Lietuvos MA Geografijos skyriuje, kur parengė disertaciją „Drėgmės ir vandenyje tirpių cheminių medžiagų migracija smulkiai kalvotose moreninėse agrogeosistemose“. Ji geografą 1988 m. apgynė toli nuo namų, SSRS MA Sibiro skyriaus Geografijos institute Irkutske.

Dėl didelių R. Baubino pastangų 1990 m. buvo įsteigtas valstybinis Geografijos institutas (gyvavęs iki 2002 m.), 1994 m. – jo Regioninės geografijos sektorius. Ričardo idėja įkurtame sektoriuje (vėliau pervadintame į Visuomeninės geografijos sektorių), kuriam jis ir vadovavo, imta tirti tai, kas geografui labiausiai rūpėjo ir iki tol Lietuvoje buvo menkai tyrinėta – visuomeninė teritorinė sąranga ir jos transformacijos. Daugiausia dėmesio skirta probleminiams Rytų Europos ir Lietuvos regionams: Šiaurės Lietuvos karstiniam regionui, Ignalinos AE regionui, pasienio teritorijoms (Ričardas buvo Lietuvos–Rusijos tarpvalstybinės sienos nustatymo komisijos narys), karinėms teritorijoms (1993–1994 m. dalyvavo perimamų buvusių sovietinių karinių teritorijų ekologinės būklės vertinimo komisijoje, apdovanotas atminimo medaliu), retai gyvenamoms teritorijoms ir kt.

Geografijos institute nuo jo įkūrimo R. Baubinas dirbo direktoriaus pavaduotoju, nuo 2000 m. – direktoriumi.

Ričardo moksliniai interesai neapsiribojo vien regioniniais tyrimais: jo dėmesio lauke nuolat buvo Lietuva kaip visuma. Jam labai rūpėjo Lietuvos geopolitinė padėtis šiuolaikiniame pasaulyje, apie tai jis kalbėjo konferencijose, rašė straipsnius ir vadovėlius, rengė kursus studentams, 1993 m. pradėjęs dėstyti Vilniaus Universitete (nuo 2000 m. – docentas).

R. Baubinas buvo ne tik talentingas, studentų mėgstamas dėstytojas ir geografijos mokslo populiarintojas, bet ir aktyvus Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio dalyvis, savanoris, 1991 m. sausio 13 d. budėjęs tuometėje Aukščiausioje Taryboje.

2002–2008 m. R. Baubinas buvo Geologijos ir geografijos instituto tarybos pirmininkas, nuo 1996 m. – Lietuvos geografų draugijos prezidentas, Lietuvos gamtos fondo tarybos ir valdybos narys, buvo tęstinio mokslo leidinio „Geografijos metraštis“ („*Annales Geographicae*“) vyriausiasis redaktorius, mokslo žurnalų „Geografija“ ir „Politologija“ redaktorių tarybų narys, „Visuotinės lietuvių enciklopedijos“ mokslinės redakcinės tarybos narys, įvairių valstybės institucijų, tarptautinių programų, valstybės delegacijų ekspertas.

R. Baubino mokslinis palikimas gausus: jis yra keliolikos knygų ir vadovėlių autorius bei bendraautoris. Geografas parašė daugybę mokslo ir mokslo populiarinimo straipsnių, įvairių strategijų (viena iš jų – Nacionalinė darnaus vystymo strategija), daugybę straipsnių „Visuotinei lietuvių enciklopedijai“ ir kt.

R. Baubinas buvo vedęs. Kartu su žmona Aldona užaugino dvi dukras: Ievą (g. 1984 m.) ir Kamilę (g. 1989 m.).

Po mirties R. Baubinui skirtas profesoriaus Kazio Pakšto medalis už ilgametį vadovavimą Lietuvos geografų draugijai, organizacinį darbą įtvirtinant geografiją Lietuvos mokslų sistemoje, už inovatyvų geografinių idėjų ir pozityvaus geografijos įvaizdžio skleidimą visuomenėje.

MOKSLO STRAIPSNIAI GEOPOLITIKOS TEMA

LIETUVA IR ATEITIES PASAULIO GEOPOLITINĖS KONSTRUKCIJOS

Geografija. – T. 31 (1995), p. 71–78.

IVADAS

Atkūrusi valstybingumą, Lietuva pateko į globalinę saugumo ir bendradarbiavimo koncepcijų, geopolitinių konstrukcijų griūtį. Formuojasi nauji jėgų balansai, geostrateginiai laukai. Kinta tautų ir šalių reikšmė pasaulio raidoje. Todėl krašto saugumui ir vystymuisi gali kilti netikėtų pavojų, susijusių su šalies padėtimi globalinių ir regioninių geopolitinių jėgų atžvilgiu. Tad šiame darbe ir bandoma apžvelgti kuo įvairesnius galimus pasaulio geopolitinius scenarijus ir su jais susijusias geopolitines konstrukcijas bei įvertinti būsimą Lietuvos santykį su jomis.

LIETUVOS GEOPOLITINĖ PADĖTIS BUVUSIOJE BIPOLIARINĖJE SISTEMOJE

Beveik 50 metų po Antrojo pasaulinio karo globalinės geopolitinės sistemos stabilumą ir konfliktingumą lėmė bipoliarinė konstrukcija – NATO (su vyraujančia JAV įtaka) ir Varšuvos sutarties (su primesta TSRS valia) pusiausvyra. Tai, kad „geležinė uždanga“ driekėsi Baltijos jūra, lėmė Lietuvos geopolitinę padėtį. Svarbiausi jos bruožai buvo šie:

- 1) Lietuva buvo prievarta inkorporuota makroregioninės socializmo sistemos dalis, netekusi valstybingumo;
- 2) Lietuva buvo 2 globalinių galybių sandūros ir įtampos zonoje iš rytų pusės.

Dėl pastarosios aplinkybės Lietuvoje buvo didelė karinės jėgos koncentracija ir specifinė jos sudėtis [2, 3]. Tai 36 tūkst. kareivių, daugiau kaip 500 karinių objektų, tarp jų strateginių raketų sistema „Chrom“ Tauragės ir Jurbarko rajonuose, strateginiai aerodromai, daugiau kaip 30 zenitinių raketinių bazių, oro desanto mokymo centrai bei daliniai ir kt. Iš Lietuvos teritorijos buvo atliekami strateginių raketų

skrydžiai (1958–1971 m. – 10 startų). Itin militarizuotas buvo Lietuvos pajūris (4 kartus labiau nei vidutiniškai Lietuvoje). Artimiausia nuo Lietuvos NATO bazė buvo vos už 350 km nuo Nidos – Kristijono salose Danijoje. Kai kurie Lietuvoje buvę TSRS kariniai objektai bei centriniai miestai buvo galimo NATO branduolinio smūgio taikiniai.

Taigi, nepaisant globalinių galių pusiausvyros ir karinės konfrontacijos tarp jų persikėlimo į trečiojo pasaulio šalis (Afganistanas), geopolitinė Lietuvos padėtis buvo pavojinga ir įtempta.

DABARTINĖS LIETUVOS GEOPOLITINĖS PADĖTIES YPATUMAI

Dėl politinės sistemos ideologinio ydingumo, ryžtingo visuomenės apsisprendimo ir išorinio poveikio greitai subyrėjus Rytų globalinei galybei – socializmo sistemai, Lietuvos geopolitinė padėtis pasikeitė, tačiau liko neapibrėžta. Pagrindiniai jos bruožai yra šie:

- 1) Geopolitinis paradoksumas. Iš totalitarinės Rusijos įtakos Rytuose besiverždama į demokratiškuosius Vakarus, Lietuva būtent vakaruose įgavo valstybinę sieną su itin militarizuota Rusijos dalimi. Tai liudija esant ypatingą ir iš esmės naują, Lietuvos valstybingumo raidos istorijoje dar nepatirtą regioninę geopolitinę įtampą, vertą atskiros temos.
- 2) Geostrateginis neapibrėžtumas. Nesant aiškaus pasaulio raidos scenarijaus, formuojantis naujoms geopolitinėms struktūroms ir persiskirstant geostateginiams laukams, Lietuvos padėtis gali būti interpretuojama skirtingai ir turėti nelygiareikšmių pasekmių, ypač – turint omenyje lietuvių geopolitinės savivokos prieštarumą (populiarios sąvokos: „ėjimas į Europą“, „tiltas tarp Rytų ir Vakarų“, „Lietuva – Europos centras“, atspindi reikšmingai skirtingas ir klaidingas visuomenės geopolitines orientacijas).

Beje, Lietuvos geografinė padėtis – geografiniame Europos viduryje (bet ne Europos „centre“) integracinių procesų fone įgauna didesnę reikšmę nei iki šiol.

Santykį su naujomis geopolitinėmis konstrukcijomis šiame darbe siekiama nagrinėti šiuo aspektu: kiek nauji geopolitiniai scenarijai, naujos geopolitinės konstrukcijos ir jų deriniai lems Lietuvos saugų vystymąsi esant dabartinei regioninei jėgų struktūrai, tarp jų ir stipresniųjų kaimyninių šalių interesams Lietuvoje.

NAUJOS GALIMOS GEOPOLITINĖS KONSTRUKCIJOS IR LIETUVOS SANTYKIS SU JOMIS

Baigiantis bipoliarinei erai, naujų būsimo pasaulio geopolitinių konstrukcijų paieškos suaktyvėjo 9-ojo dešimtmečio pabaigoje [14, 16]. Kai kurias siūlytas geopolitines konstrukcijas naujomis galima laikyti tik sąlygiškai, nes dažniausiai buvo siūloma papildyti bipoliarinį modelį naujais – augančių galybių – elementais ir transformuoti jį į multipoliarinį. Dažniau buvo minimi įtakų trikampiai JAV-V. Europa-Japonija, JAV-TSRS-Kinija, keturkampis JAV-TSRS-Kinija-Japonija, penkiakampis JAV-TSRS-V. Europa-Japonija-Kinija. Vyko ir sferų diferenciacija galybių viduje. Pavyzdžiui, 1986 m. paskelbta JAV naujoji okeaninė strategija rėmėsi nekomunistinio pasaulio sudėties iš keturių „žiedų“ (su JAV, Kanada, Meksika viduryje) modeliu [16]. Pagal šiuos pasaulio raidos scenarijus tuometinė Lietuva atsidurdavo ne tik vienoje iš konfrontuojančių galybių, bet ir (daugeliu atvejų) jų priešiškos sąveikos zonoje, išoriniuose blokų sandūrų žieduose.

Silpnėjant ir žlungant vienai iš dviejų lemiančiųjų galybių – TSRS, pirmiausia pradėti plačiau nagrinėti monopoliariniai geopolitiniai modeliai. Tačiau pasaulio geopolitinio centro, branduolio, vienintelės globalinės galybės samprata ir lokalizacija skyrėsi. Vyraavo tokie monopoliariniai modeliai:

- 1) JAV arba JAV-Japonijos globalinės galybės vyravimas (Z. Bžežinskio 1988 m. koncepcija).
- 2) Vakarų Europos ir sąjungininkų globalinė galybė.
- 3) Kinijos arba Kinijos-Japonijos sąjungos globalinė galybė (P. Kenedi koncepcija).

JAV monopoliarinė galybė buvo grindžiama tuo, jog jos karinis potencialas vienintelis tegali garantuoti pasaulio stabilumą. Vakarų Europos ir sąjungininkų galybė motyvuojama šio regiono ekonominio lyderiavimo perspektyva dėl integracinių procesų bei tuo, kad, žlungant bipoliarinei sistemai, JAV galybė nebetenka reikšmės. Kinijos iškėlimą į dominuojančią pasaulio galybę lėmė sėkmingos reformos ir labai spartūs ekonomikos augimo tempai bei ilgalaikės jų perspektyvos demografinės ir karinės galybės fone. Galima Kinijos ir Japonijos sąveika buvo vertinama prieštaringai [29].

Beje, Azijos ir Ramiojo vandenyno regiono kaip realios globalinės galybės idėja yra viena gyvybingiausių [1, 17, 25]. Šiame regione vandenynas jungia pažangiausias, sparčiai besivystančias ir didžiulį potencialą turinčias šalis: JAV, Kanadą, Japoniją, Kiniją, Pietryčių Azijos „tigrus“, Rusijos Tolimuosius Rytus, Australiją, Meksiką. Tiesa, regione dominuojančių elementų samprata kinta: nors yra didelis JAV ekonomikos suinteresuotumas (40 % jos prekybos), jų karinė reikšmė regione mažėja, o Azijos šalių – sparčiai didėja. Formuojasi naujas jėgų balansas. Tuo

naudojantis, bandoma inicijuoti [16, 25] naują regiono dominantę: pirmą kartą regione atvira nekonfrontuojančių galybių – JAV, Rusijos, Japonijos ir Kinijos – jungini. Kai kurie analitikai [1], neneigdami augančios globalinės regiono reikšmės, teigia būsiant ir gilių prieštaravimų bei kovų etapą (jau dabar regione yra 34 teritoriniai-politiniai konfliktai, gili ekonominė ir kultūrinė įtampa tarp JAV ir Japonijos bei Kinijos). Tai skatina regiono persiginklavimą ir naujos ginkluoto saugumo sistemos sukūrimą.

Buvusią bipoliarinę NATO ir Varšuvos Sutarties galybių pusiausvyrą gali pakeisti nauja bipoliarinė konstrukcija. Kaip viena iš galimų minėtina Ž. Atali bipoliarinė koncepcija, pagal kurią pasaulio dominantėmis tampa Vakarų Europa ir Ramiojo vandenyno pakraščiai.

Lietuvos padėtis pagal šiuos scenarijus būtų nevienareikšmė. Esant monopoliarinei konstrukcijai su JAV, o tuo labiau – su Kinijos arba Ramiojo vandenyno regiono dominante, Lietuva liktų toli už pasaulinių galybių tiesioginių interesų zonų ribų. Tai lemtų didesnę Lietuvos priklausomybę nuo regioninių faktorių. Beje, Lietuvoje jau ne kartą turėta progų įsitikinti, kad JAV kaip pasaulinė galybė neturi pirmaeilių strateginių interesų nei mūsų šalyje, nei Baltijos regione apskritai. Pavyzdžiui, įtakingo analitinio gynybos ir nacionalinio saugumo fondo „Paveldas“ rekomendacijose „Saugi ir klestinti Amerika“ [28] Baltijos regionas neminimas nei tarp gyvybiškai svarbių, nei tarp svarbių, nei tarp antraeilės reikšmės JAV užsienio politikos prioritetų. Baltijos šalys tik netiesiogiai domina JAV kaip galimų vidinių karų, antidemokratinių režimų bei narkotikų kontrabandos arena visos buvusios TSRS bei kitų šalių kontekste.

Scenarijuose su Vakarų Europos dominavimu išliktų tiesioginės integracijos į Europos saugumo struktūras perspektyva. Tai bene labiausiai atitiktų Lietuvos kaip europinės kultūros šalies interesus, sudarytų saugumo ir vystymosi prielaidas, nors pastarųjų garantijos tebebūtų su išlygomis (dėl nežinomo Rusijos ir Vokietijos vaidmens ateities Europoje, neapibrėžtų Europos ribų).

Bipoliarinis pasaulio galybių variantas su Europos ir Ramiojo vandenyno poliais būtų taip pat palankus Lietuvos raidai. Formuojantis šioms galybėms nestabilios Rusijos fone, tikėtina pastarosios dezintegracija. Taip galėtų susidaryti keletas slaviškų valstybių, kurios gravituotų prie skirtingų blokų (pavyzdžiui, Peterburgo regionas – prie Šiaurės šalių, Tolimieji Rytai – prie Japonijos) [29]. Rytinėje Europoje tai garantuotų labiau subalansuotos geopolitinės mozaikos susidarymą. Lietuvai ypač svarbu tai, kad rutuliojantis tokiam scenarijui, palankiau spręstųsi Karaliaučiaus krašto likimas, buferines funkcijas igautų Baltarusija. Vienas svarbiausių faktorių, galinčių paskatinti Rusijos dezintegraciją, būtų sėkmingas valstybių – buvusių TSRS respublikų – ekonominis vystymasis. Nors kai kurių Rusijos regionų gravitacija prie naujų globalinių galybių jau dabar ryški, dezintegraciniai

procesai Rusijoje slopinami imperinės tautinės valstybės idėja, karine jėga bei specialiomis ekonominėmis priemonėmis (Peterburgo-Maskvos ašies formavimas, Tolimųjų Rytų vystymo planas) [25].

Kitokį modifikuotą bipoliarinį modelį puoselėja Rusija. Netekusi pasaulinės politinės galios, silpna ekonomiškai (nacionalinis produktas 10 kartų mažesnis nei JAV), su apkarpytomis ir pakrikusiomis ginkluotosiomis pajėgomis, taigi nebegalinti būti lygiaverčiu stipriųjų partneriu, tačiau kupina imperinių ambicijų šalis nebepripažįstama pasauline galybe daugelyje šiuolaikinių geopolitinių scenarijų. Todėl galima išžiūrėti sąmoningą Rusijos siekį įvairiais pretekstais (pasaulio slavų gynėja, trečiojo pasaulio užtarėja) supriešinti save ir Vakarų (NATO) galybę ir taip sugrįžti į lemiančiųjų jėgų lauką. Todėl Lietuvos nacionalinio saugumo koncepcijų projektuose priimta nuostata, jog konfrontacija tarp Rytų ir Vakarų išnyko, yra klaidinga (išskyrus ideologijos sritį).

Beje, kaip ankstyvą Rusijos (TSRS) bandymą išžiūrėti būsiant naują geopolitinį pasaulio scenarijų galima traktuoti M. Gorbačiovo „perestroiką“. Jos sėkmė būtų lėmusi vienareikšmią TSRS išgalėjimą didžiulėje erdvėje nuo Atlanto iki Ramiojo vandenyno (ypač turint omenyje tuometinę komunistų partijų įtaką Europoje) [21]. Tai būtų ilgam palaidoję Lietuvos viltis atkurti istorinį teisingumą.

Tarp reikšmingų galimų geopolitinių pasaulio konstrukcijų minėtina globalinių galybių koncentracija skirtinguose išsivystymo lygiuose (Toplerio bangų koncepcija). Didžiausią pasaulio galybę sudarytų vadinamosios technologinės šalys (skiriančios mokslui > 3,5 % bendrojo nacionalinio produkto). Tai JAV, Japonija, Vakarų Europa. Antroji pasaulio galybė (banga) būtų pramoninės šalys, trečioji – visos kitos. Šiuo požiūriu, vadovaujantis vaidmuo pasaulyje atitektų JAV, nes pastarosios mokslui ir technologijoms skiria lėšų daugiau nei Japonija, Vokietija, Prancūzija, Italija ir Didžioji Britanija kartu [22]. Lietuva, deja, negalėtų pretenduoti į vidines pasaulio galybių bangas.

Sparčiai keičiantis pasauliui, sudėtingą jo geopolitinę konstrukciją 1993 m. numatė Z. Bžežinskis [13, 29]. Jo manymu, ateities pasaulio stabilumą lems penkios globalinės galybės:

- 1) Šiaurės Amerika (JAV, Kanada, Meksika), daranti įtaką visam Vakarų pusrutuliui.
- 2) Europa, giliai integruota ekonomiškai ir silpnai integruota politiškai, su nestabiliomis rytinėmis ribomis. Europos įtakoje bus didesnioji Afrikos dalis.
- 3) Rytų Azija su Japonijos dominante ir jos įtaka Kinijai, Pietryčių Azijos šalims, Australijai, Ramiojo vandenyno šalims. Į lygiavertę dominantę pretenduoja Kinija, siekianti perimti iš Rusijos trečiojo pasaulio globėjo vaidmenį.

- 4) Pietų Azija su Indijos dominante. Nevieningas, su pakraštiniais konfliktais, bet be ekspansijos tendencijų darinys.
- 5) Netaisyklingas musulmonų pusmėnulis: Šiaurės Afrika, Turkija, Artimieji ir Viduriniai Rytai (su Persijos įlankos šalimis, Iranu, Iraku), Pakistanas, Afganistanas, naujosios Vidurinės Azijos šalys.

Šeštasis busimosios konstrukcijos elementas – „juodoji geopolitikos skylė“ buvusios TSRS teritorijoje, kurios pakraščiais formuojasi nauja nestabilumo juosta nuo Nordkapo iki Usūrio. Būtent šioje juostoje (kurioje yra ir Lietuva) būsiantys įvykiai ir jų kontrolė lems pasaulio stabilumą. Pastaroji įgalintų paskatinti Rusijos dezintegraciją ir panaikinti potencialią pasaulio galybę – Eurazijos hegemoną su polinkiu į ekspansiją bei silpnai kontroliuojamu masinio naikinimo ginklu. Lietuvos požiūriu, toks scenarijus būtų pesimistinis, nes jis nesiderina su Rusijos interesais, todėl tikėtini pavojingi konfliktai Lietuvos geopolitiniame regione.

Z. Bžežinskio kritikai [19] tokiame scenarijuje ižiūri autoriaus siekį parodyti Amerikos dominavimo būtinybę, tačiau pats koncepcijos autorius išvelgia net 20 gilių vidinių prieštaravimų šioje globalinėje galybėje.

Visa grupė busimojo pasaulio scenarijų remiasi kultūrų (civilizacijų) konflikto koncepcija.

1993 m. Harvardo universiteto Strateginių tyrimų instituto direktorius Samuelis Hantingtonas iškėlė savitą būsimos pasaulio struktūros hipotezę [7, 27], tapusią populiaria ir sukėlusią daug ginčų. S. Hantingtonas teigė, kad pasaulinė politika įžengia į naują fazę. Fundamentalūs konfliktai kils ne iš ideologinių ar ekonominių, o kultūros sferos skirtumų. Pagrindiniai globaliniai konfliktai vyks ne tarp valstybių, o tarp skirtingų civilizacijų tautų ir jų teritorinių grupių. Skirtumai tarp civilizacijų yra patys giliausi. Didėja trintis tarp kultūrų dėl didesnės tarpusavio priklausomybės. Didėja religinio fundamentalizmo įtaka. Didėja įtampa tarp vakarietišku ir nevakarietišku vertybių priimamumo: nevakarietiškos tautos, spaudžiamos Vakarų, siekiančių išlaikyti įtaką, vis labiau nuo pastarųjų nusigręžia (Japonijos azianizacija, Indijos induizacija, Artimųjų Rytų reislamizacija ir t. t.). Be to, kultūriniai skirtumai yra labiau inertiški ir sunkiau įveikiami nei politiniai bei ekonominiai. Labai stiprėja ekonominis regionalizmas, kuris skatina ir kultūrinės savimonės autoritetą. S. Hantingtonas teigia, kad svarbiausia Europos civilizacijų skirtumų riba yra tarp katalikiškųjų ir protestantiškųjų tautų iš Vakarų bei stačiatikiškųjų iš Rytų. Tai – daugiaamžės įtampos linija. Tai gi civilizacijų frontas driekiasi ir rytiniais Lietuvos pakraščiais. Šiame, taip pat kituose aštuoniuose (ypač – islamiškajame) frontuose vyks civilizacijų lygmens susidūrimai. Pavojingiausi įtampos židiniai – trys kultūrinių-religinių blokų sandūrose (Bosnija, Šiaurės Indija, Primorė). Tai lemia nusiginklavimo procesų sulėtėjimą, tolimųjų ginkluotųjų pajėgų išlaikymą, taip pat gilesnio nevakarietiškujų civilizacijų pažinimo ir didesnio pakantumo poreikį.

Geografas. Ričardui Baubinui atminti / sudarytojas ir mokslinis redaktorius Edis Kriaučiūnas. – Vilnius: Didakta, 2019. – 128 p.: il.

Ši knyga skirta vienam ryškiausių XX–XXI a. sandūros Lietuvos geografų – Ričardui Baubinui (1960 11 15–2009 03 16), atminti. Leidinyje spausdinami moksliniai bei publicistiniai jo tekstai; taip pat – artimųjų, kolegų, studentų atsiminimai, pateikiama darbų bibliografinė rodyklė.

GEOGRAFAS
Ričardui Baubinui atminti

Redaktoriai: *Aldona Baubiniė*, *Vidmantas Daugirdas*, *Edis Kriaučiūnas* (tyr. redaktorius), *Rytas Šalna*

4 sp. l.

Tiražas 500 vnt.

Užsakymas

Išleido leidykla „Didakta“, Architektų g. 184-3, LT-04206 Vilnius

Tel. +370 5 213 7701, mob. +370 653 98 986, el. paštas info@didakta.lt,

Interneto svetainė: www.didakta.lt

Spausdino Standartų spaustuvė, Dariaus ir Girėno g. 39, LT-02189 Vilnius

Ši knyga skirta vienam ryškiausių XX–XXI a. sandūros Lietuvos geografų – Ričardui Baubinui (1960 11 15–2009 03 16), atminti. Leidinyje spausdinami moksliniai bei publicistiniai jo tekstai; taip pat – artimųjų, kolegų, studentų atsiminimai, pateikiama darbų bibliografinė rodyklė.

Knygos pradžioje pateikiami Ričardo Baubino rašyti moksliniai tekstai geopolitikos tema. Šiuose straipsniuose analizuojama Lietuvos ir viso Baltijos regiono geopolitinė padėtis, aptariami galimi valstybių raidos scenarijai. Daugiau nei prieš dvidešimt metų rašytuose tekstuose randame tikslų ir dabartiniam laikui aktualių įžvalgų bei nuorodų ateičiai. Štai šiuo metu dažnai kalbant ir vertinant Vokietijos vaidmenį Europoje ir Lietuvoje, viename iš 1996 m. skelbtų pranešimų skaitome:

„Man atrodo, kad mūsų mokslininkai per mažai kalba apie naują Vokietijos vaidmenį ne tik Europoje, bet pirmiausia Baltijos regione.“ (Lietuva ir jos kaimynai: Metinės konferencijos tekstai, Vilnius, 1996 m. lapkričio 22–23 d. Vilnius, 1997. – P. 21–29)

Paskutiniajame praėjusio amžiaus dešimtmetyje vyravus nuostatoms, kad Lietuva iš Rusijos gniaužtų išsivadavo galutinai, randame perspėjimą:

„Lietuvos nacionalinio saugumo koncepcijų projektuose priimta nuostata, jog konfrontacija tarp Rytų ir Vakarų išnyko, yra klaidinga (išskyrus ideologijos sritį).“ (Lietuva ir ateities pasaulio geopolitinės konstrukcijos, Geografija. – T. 31 (1995), p. 71–78).

*„Jis buvo **geografas** visa savo esybe – geografą plačiąja prasme, drįstu teigti (teneišsiseidžia kiti garbūs Lietuvos geografai) – tokių nebėra, nes nešiuolaikiška dėl idėjos pamiršti visa kita. Ričardas pirmiausia buvo idėjų žmogus, kito tokio pažinti neteko – pusiau juokais, pusiau rimtai kalbėdavo, kad reikia įkurti idėjų banką. Sudėti į jį visokiausias keisčiausias, realias ir nerealias, įgyvendinamas ir neįgyvendinamas idėjas – kokios bebūtų (vėliau, regis, kažkas panašaus Lietuvoje buvo įkurta). Ko jau ko, bet idėjų jam niekada netrūko. Kartais atrodydavo, kad idėja buvo svarbesnė už jos įgyvendinimą. Nes kai idėja įgaudavo realų pagrindą (kol parašoma paraiška, laimimas projektas ir kt.), jau būdavo iškelta kita – svarbesnė – idėja ir taip toliau, ir taip toliau. Tai buvo nuolatinis procesas – idėjų iškėlimo ir paleidimo visuomenėn procesas, kas su jomis bus toliau, kaip jos vystysis, jau nebuvo labai svarbu.“*

Dr. Edis Kriaučiūnas

KNYGOS LEIDIMO RĖMĖJAI

GEOLOGIJOS IR GEOGRAFIJOS
INSTITUTAS

INSTITUTE
OF GEOLOGY & GEOGRAPHY

